

KONGRELER DÖNEMİNDE ALBAYRAK GAZETESİ'NE YANSIYAN ERMENİ EYLEMLERİNDEN ÖRNEKLER (1919-1920)

İsmail ÖZÇELİK*

ÖZET

Erzurum'da Rus işgalinin sona ermesinden sonra, yeniden yayın hayatına başlayan *Albayrak* gazetesi, Türkiye ve yöre haberlerini kısıtlı imkânlarıyla kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Çeşitli konulardaki haber ve yorumlarını okuyucularıyla paylaşan bir yayın organı olan *Albayrak*, Millî Mücadele ve Kuvayı Milliye hareketini desteklemiştir. Gazete, "Vilayat-ı Şarkiye Ermenistan Olamaz!" sloganını her sayısında "Albayrak" başlığının altında klişe olarak yer vermiştir. Ayrıca geniş olarak haberlere yer verilmiştir. Bunun yanında uzun köşe yazıları ve yorumlar yayınlanmıştır. Gazete tanıtıldıktan sonra, 1919-1920 yıllarında yayınlanan *Albayrak*'ın 6. sayısından 122. sayısına kadar olan kısım incelenerek, burada yer alan Ermeni eylem ve faaliyetleri gün yüzüne çıkarılacaktır. Bugüne kadar Ermeni Meselesi hakkında yapılan çalışmalar daha çok metin, rapor ve hatırat tarzındaki kaynaklardan yararlanılarak yapılmıştır. Basın organlarındaki haber ve makaleler pek ele alınmamış olup, bu nedenle konunun işlenmesi bu çalışmada basın üzerinden incelemeyi amaçlanmıştır. Böylece basın yoluyla Ermeni sorununun Millî Mücadele'nin başında geçirdiği süreç ve Ermeni komitelerinin yaptıkları eylemlerin Doğu Anadolu ve Kafkasya'daki boyutu daha iyi analiz edilmiş ve ortaya konularak, anlaşılabilir olacaktır. Basın tarihine ilişkin kitaplardan öncelikle tetkik eserlerden gazete hakkında bilgi elde edilecek, bilahare 1919-1920 tarihleri arasında *Albayrak*'ta yer alan haberler ele incelenecektir. Bunların yanın da gazetede yer alan makaleler okunup konularına göre sınıflandırılacaktır. Tasnif edilecek olan Ermeni faaliyetlerine ilişkin bulgular değerlendirilecek ve bu yolla sentezler yapılarak, bulgulara ulaşıp, bütün veriler rapor edilecektir. Doğu Anadolu'da (Vilayat-ı Sitte) gazeteye yansıyan Ermeni katliamlarının yaşandığı köy ve yerleşim birimlerindeki can ve mal kaybı tespit edilecek,

*Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, iozcelik6@gmail.com

Müslümanlara yapılan züllumler, çıkarılan yangınlar ve güvenlik görevleri ile girişilen çatışmaların boyutları, yakalanan silahlar ve bazı sayısal veriler gözler önüne serilecektir. Bu konu ve genel olarak Ermeni Sorunu ile ilgili yazılan makale ve haberlerden hareketle sorun etraflıca incelenecek ve aydınlatılmaya çalışılacaktır. Böylece Balkanlarda gerçekleştirilen isyan ve ayrılık faaliyetlerinin benzerinin Doğu Anadolu'da nasıl tekrarlanarak, gerçekleştirilmek istendiği ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Erzurum, Albayrak Gazetesi, Vilayat-ı Sitte, Basın Tarihi.

Giriş

Millî Mücadele yıllarında kamuoyunun oluşturulması, mitingler düzenlemek, el ilanları dağıtarak duyuru yapmak, camilerde halka hitap etmek, gazete ve dergi yayını yapmak gibi yollarla gerçekleştirilebiliyordu. Bu noktada etkili görev gazetelere düşüyordu. İşte Erzurum'da yayınlanan *Albayrak* gazetesi de Erzurum ve çevresinde halkı aynı amaçlar etrafında bilinçlendirme ve birleştirmeye, toplumun sesini Türk ve dünya kamuoyuna duyurmaya çalışıyordu.¹ *Albayrak* gazetesi 1913 yılının mart ayında Erzurum'da çıkmaya başlamıştır.² Başlangıçta gazete sönük kalmış, fakat Kiğı'dan Erzurum Belediye Meclisine üye olarak gelen Süleyman Necati Bey, aynı adı taşıyan okulun idaresini yürütmeye başladıktan sonra, söz konusu gazete etkin bir konuma gelmişti.³ Bu gazete ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi tarafından kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin batı sınırında Selanik'te Genç Kalemler ve Ziya Gökalp Türkcülüğün müdafaasını yaparken, aynı görüşleri doğu sınırında *Albayrak* gazetesi üstlenmişti. Erzurum'un Rus işgaline düşmesi üzerine *Albayrak* gazetesi kapanmış ve Birinci Dünya Savaşı ile Rus işgalinin sona ermesi üzerine gazete tekrar yayın hayatına başlamış ve 1921 yılının ilk aylar ne kadar yayını devam ettirmiştir.⁴

1919 yılında Rus işgalinin Erzurum'da bıraktığı izler özelliğini korurken 1913 yılında ittihat ve Terakki iktidarının kurduğu Albayrak Okulu'nu ve gazetesini canlandıran Süleyman Necati olmuştur.⁵ Konya Hukuk Mektebi mezunu olan Süleyman Necati, dört yıl süren dünya Savaşı'ndan sonra Erzurum'da Taşmağazalar karşısındaki handa Albayrak İlkokulu'nu hızla faaliyete geçirmiş, erkek ve kız çocukların birlikte devam ettiği "usul-ü cedit" üzerine eğitim veren bir okulu ihya etmişti. Ancak, gazetenin kurulması o kadar kolay olmadı. Zira gazetede harf kasaları var vardı, fakat baskı Ruslar baskı makinesini yok etmişlerdi. Ruslar çekilirken Hınıs'ta unuttukları baskı makinesini Abulhindili Cafer Bey, bularak okula getirmiş ve bir hayli uğraştıktan sonra, bu makineyi baskıya hazır hale getirmiştir. Tam bu sırada Mustafa Kemal

¹ İsmail Özçelik, **Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa), 1919-1921**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s. 10-14.

² İsmail Özçelik, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa**, II. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2003, s. 88.

³ Özçelik, **Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi**, s. 10.

⁴ Özçelik, **Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi**, s. 12.

⁵ Özçelik, **Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi**, s. 13.

Anadolu'ya geçmiş ve Erzurum kongresi toplantısının hazırlıkları yapılıyordu.⁶

Süleyman Necati'nin bir taraftan okul için müfredat programı hazırlarken diğer tarafta çıkmaya başlayan gazete ile de ilgileniyordu. Aynı zamanda Erzurum Kongresi'nin çalışmalarını da izliyordu. Mustafa Kemal bu genç gazeteciye kurmayı aklına koyduğu yeni devletin ilk anayasası sayılacak Misakı Millî müsveddelerini de hazırlama görevini vermiş, Süleyman Necati'de bu işi de başarmıştı.

Gazetenin basımını İzmirli Arif Bey yapıyordu. Hasta ve yaşlı olan İzmirli Arif Bey'in tek isteği bir gün İzmir'e geri döne bilmektir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olarak seçilen Süleyman Necati'nin Gazete idaresini bırakmak durumunda kalması üzerine, yerine daha sonra, Sıtkı ve Cevat Dursunoğlu Kardeşler geçmişti. Sıtkı Hoca, 24 yaşındaydı. Dört yıl Kafkas ve Suriye cephelerinde esaret yaşamıştı. 1919 yılında Erzurum'a geleerek, Süleyman Necati'den *Albayrak* gazetesinin sorumluluğunu kardeşi Cevat Bey ile beraber üstlenmişti. Gazetede köşe yazıları "Mithat" ve "Muştak Sadık" imzalarıyla yayınlanmaktaydı.

Mondros mütarekesinin haksız ve hukuksuz uygulamalarına karşı fikri bakımdan savaşmak amacıyla yayın hayatına başladığı günden beri, vatanın üstünlüğünü her türlü kişi ve bölge menfaatini üzerinde tutmaya özen göstermiş olan *Albayrak*'tan 1920 yılının sonuna doğru kopmalar başlamıştı. Süleyman Necati milletvekili olarak Ankara'ya gitmiş, Cevat Dursunoğlu, Kars Maarif müfettişliği ne tayin edilmişti gazetede kalan Sıtkı Hoca ile Süleyman Necati'nin kardeşi olan Mithat Bey kalmıştı. Mithat yurtsever ve heyecanlı bir gençti. Ancak düşünceleri ve arayışları Erzurum'un sınırlarını nedense açmıyor ve mütemadiyen bölgeciliğe kayıyordu.⁷

Hatta Süleyman Necati'nin Ankara'dan yolladığı yazılarını bile gazeteye koymuyor, bu nedenle *Albayrak* gazetesinin yayın politikası oldukça değişmişti. *Albayrak* Okulu ve gazete bu aşamada birbirinden ayrılmış, gazetenin idaresi tamamen Mithat Bey'in eline geçmişti. Böylece *Albayrak*'ın mücadelenin sonuna kadar görevini yürütmesi imkânsız hale gelmişti. Gazetenin yıllardır savunduğu "Türkiye Türklere" parolasının yerini sanki "Erzurum Erzurumlulara" parolası alı vermişti. Öyle ki, gazete, Doğuda ordu subaylarını,

⁶ Özçelik, *Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi*, s. 13.

⁷ Özçelik, *Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi*, s. 14.

Ruslara silah satmakla itham ediliyordu. Mithat bu faaliyetlerini gazetenin sütunları dışına da taşıyor ve 50 kadar imza toplayarak Mustafa Kemal telgraflar çektiriyor tedbir olmadığı gerekçesiyle suçlamaya kavuşuyor.

Bu gelişmeler üzerine, 1921 yılının Mart ayında Mithat, Kazım Karabekir tarafından tevkif edilmiş ve gazete kapanmıştır. Bundan sonra, Kazım Karabekir doğunun gazetesiz kaldığını görerek, askerî idare altında bulunan bir matbaada, “Varlık” ismi ile bir gazete çıkarmıştır. Şair Feyzullah’ın idaresine verdiği bu gazete, Kazım Karabekir’in bir bakıma sözcülüğünü yapmış ise de bunun ömrü de kısa sürmüştür.

Albayrak gazetesi, haftada iki defa pazar ve perşembe günleri çıkıyordu. Yayın hayatının son bulduğu 1921 tarihine kadar 131 sayı çıkmıştır.⁸

Albayrak Gazetesi ve Erzurum Kongresi

Bilindiği gibi Erzurum Kongresi, Vilayeti Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti’nin Erzurum Şubesi ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti iş birliği ile düzenlenen ilk millî kongredir. Bu kongrenin toplanma nedeni, doğu illerinde büyük bir Ermenistan Devleti’nin kurulma ihtimalini yarattığı etki ve Karadeniz havalisinde de bir Pontus Devleti’nin kurulması ile ilgili Rum ve Yunan faaliyetlerinin önlenmesi, ayrıca İtilaf Devletleri’nin Mondros Mütarekesi’ne uymayan haksız işgal eylemleri ile İstanbul’un İtilaf Devletlerince denetim altında tutulması ile Yunanların Aydın ve havalisinde giriştikleri katliamlar, yine kuzeyde Rumların, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Ermeniler tarafından Müslüman halkın katledilmesi korkusudur. İki haftalık bir çalışma ile devam eden kongre çalışmaları sonucunda (23 Temmuz/7Ağustos1919) Misak-ı Milli’nin temellerini oluşturacak kararları almıştır.⁹

İşte Erzurum Kongresi’nin toplanıp, faaliyet gösterdiği günlerde Kongrenin çalışmalarını yakından takip eden *Albayrak* gazetesi, Kongreye ilişkin haberlere de geniş bir yer vermiştir. Kongrenin bitiminde *Albayrak* gazetesi, hazırlanan “*Kongre Beyannamesi*” metnini “*Vilayeti Şarkiye Ermenistan Olamaz!*” başlığı altında maddeler halinde aynen yayınlamıştır. Bilindiği gibi kongrenin ana amaçlarından biri de Doğu Anadolu illerinin Ermenilere yurt

⁸ Özçelik, **Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi**, s. 14.

⁹ Mehmet Alparğu, İsmail Özçelik, Nuri Yavuz, **Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi**, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 132-135.

olarak verilmesine karşı çıkılarak, bunun engellenmesi olmuştur. Bu konuya ilişkin olarak Kongrede top yekûn mücadele edeceği ve buna asla izin verilmeyeceği tekrarlanmıştır. Bu nedenle *Albayrak* gazetesi beyannameyi tam metin olarak, kamuoyuna yansıtmıştır.¹⁰

Beyanname, muhtevasını oluşturan maddelerinin önünde yer alan bir giriş ile başlamış ve daha sonra beyannamenin muhtevası maddeler halinde devam etmiştir. Bu ön değerlendirme de özetle; “Mondros Mütarekesi”nin imzalanmasından sonra, adil olmayan haksız işgaller ve İzmir ile Adana havalisi ve diğer Güneydoğu Anadolu şehirlerinin vatanın bölünmez bütünlüğü içinde yer aldığını, Aydın Vilayetinde yapılan Yunan facialarının kabul edilemeyeceğini ve bunların şiddetle kınandığı, Ermenilerin Kafkasya’da bomba ve silahlarla Müslümanlara saldırdıkları, bunun ardından İslam memleketini istila hazırlıkları içinde olduklarını ve Karadeniz sahilinde Pontus hayalini tatbik etmek gayesiyle, Rumların hazırlıklar yaptıklarını ve bu maksatla Rusya sahillerinden akın eden “muhacir” adı altında gelen yabancı Rumların ve bu meydana silahlı eşkıya çetelerinin sevk ve celp edilmesi hadiseleri karşısında vatanın inkısamı ve izmihlali tehlikesini gören milletimiz hiçbiri idare-i milliyeye istinat etmeyen hükümeti merkezimizin bu facialara karşı çaresiz olamayacağına işaret edilerek, en yakın ve en kanlı tehlikenin karşısında olan Şarki Anadolu Vilayetlerinin mukadderatını bizzat muhafaza gayesiyle her taraftan vicdan-ı milliyeden doğmuş olan cemiyetlerin iştirakiyle içtima olunan Erzurum Konferansının 7 Ağustos 1919 tarihinde mesaisine son vererek, ber veç-i atideki mukarreratı almıştır.” Denilerek, Erzurum Kongresi’nin bilinen kararlarını iç ve dış kamu oyna duyuran *Albayrak*, kararları maddeler halinde sıralayarak, sayfalarında yer vermiştir.¹¹

Albayrak Gazetesi’nin Ermeni Olaylarına İlişkin Haber ve Yazılarından Örnekler

Albayrak gazetesi Rus işgali sona erince ve yeniden yayın hayatına geçtikten sonra yaptığı yayınlarda Ermeni faaliyetlerine geniş bir yer vermiş ve özellikle Erzurum ve yöresi ile Doğu Anadolu, Kafkasya’da cereyan eden birçok vakayı yayınlamak, okuyucularını Ermeni faaliyetlerinden haberdar etmiştir. Öyle ki bazen aynı sayıda birkaç haber ve köşe yazısı birden aynı gazetede yer almıştır. Bölgede yoğun olarak yaşanan Ermeni hadiselerini bazen

¹⁰ *Albayrak*, 18 Ağustos, S 20.

¹¹ *Albayrak*, 18 Ağustos, S 20.

muhabirlerinden aldığı haberlerle, bazen de çeşitli gazetelerden iktibaslarla ve gelen mektuplardan edindiği bilgilerle, olayları sayfalarına yansıtan *Albayrak* gazetesi, köşe yazıları ve makalelerle de çevrede yaşanan Ermeni faaliyet ve zulmünü, değişik sayılarında yer vermiştir. Bu yazı ve haberler incelediğinde Doğu Anadolu şehirleri ve Kafkasya'da yaşanan bazı hadiselerden hareketle genel manzaranın anlaşılması zor olmayacaktır.

Albayrak gazetesinin 22 Nisan 1919 tarihli nüshasında yer alan yorumla karışık haber "Ermeni Vahşetlerinden" başlığını taşımaktadır. Bu habere göre, çeşitli köylerden biri olan "Alvabi" isimli bir Müslüman köyünde Müslümanlara Ermenilerce yapılan vahşetlere adeta bir ağıt yakılmış ve bir şiirle şu ifadeler kullanılmıştır:¹²

"Bu öksüz köy niçin böyle için için ağlıyor?

Niçin böyle her ırmaktan kızıl kanlar çağlıyor?

Ona da mı gam yetiştii, boynuna zincir dolandı?

Yeter Tanrı aşkına!

Neden böyle her bucağın ıssız sönük karanlık oldu?

Senin kucağında beslediğın yavrularla neden her ocağın darmadağın vıranlık?

Ne oldu söyle Tanrı aşkına! Nerede senin altın saçlı kızların?

"Sen dururken nasıl bunlar vahşiyane ezildi?

Sen dururken nasıl bunlar kızgın şişe dizildi?

Yazık bu halleri görmedi mi gözlerin?

Söyle Allah aşkına söyle, nasıl mamureler, medreseler yıkıldı?

Söyle nasıl Müslümanlar camilerde yakıldı?

Keşke bugün bu hüsrancı görmeyeydim. Yeter Allah aşkına, artık yeter!..

Sus. Ağlamamıza karşı ağlanmaz!

Zayıfların hallerine şimdi gönül bağlanmaz!

¹² *Albayrak*, 22 Nisan 1919, S 6.

Bu gümlmelerle vahşiler cezasını bulacak!” ve son cümle de “Gidenlerin ruhlarına Fatiha” şeklindeki bir ifade ile metin bitmiştir.¹³

Birinci Dünya Savaşı’nda Rusların Doğu Anadolu’yu işgalleri sırasında Ermeniler ‘in cephe gerisinde yaptığı faaliyetleri gündeme taşıyan *Albayrak* gazetesi, 1919 yılındaki neşriyatında daha önce yaşanmış olan Ermeni mezalimi ve olayları her defasında okuyucularına hatırlatmış ve 1915 yılındaki tehcir öncesindeki yaşanan Ermeni İsyân ve faaliyetleri ile yörede yaptıkları tahribat ve katliamları da hatırlatmak üzere sayfalarına taşımıştır. Gazete bu eylem ve hadiseleri tefrika halinde yayınlamıştır. Bu konudaki haberlerden biri “Ermenilerin Hakkımızda Reva Gördükleri Feci Zulümler” (Tehcirden Evvel-Hasankale Muhabirimizden) notu ve başlığı altında özetle şöyle verilmiştir:¹⁴ “1914 Senesi teşrinievvelinde Ruslar’ın taarruzlarına maalesef Ermeniler de iştirak etmiştir. Karaköse, Arpaçay, Karapoker, Yörük ve Danişment köylerini işgaller sırasında bu karyelerin Ermenileri, asırlardan beri komşuları bulunan İslamları gaddarca vesait-i harbiye ve harici aletlerle (bıçaklar ve taşlarla) kafalarını ezmek suretiyle kamilen imha ve hatta en masumu bile henüz emme isteği gören çocuklara kadar, katl ile kadınların namuslarını tecavüz ettikten sonra, işkencelerle senelerden beri kanlarını dökmüş ve bütün mallarını yağmalamışlardır.” Söz konusu haber şöyle devam etmiştir: “...Sabık meclisi idare azalarından Ermeni Yahyan Boğos’un başına topladığı avenelerinin iştirakiyle, Caresun, Tuti, Müşebbih ve Şeyh Yusuf kariyerlerinde vicdanları titreten bütün şena’atleri¹⁵ icra ve Şeyh Yusuf Karyesi’ de dahil olduğu halde, bütün bu köylerde erkek-kadın hiç kimse canlı kurtulamamış ve maatteessüf kirletilmemiş namus bırakılmamıştır.” Denildikten sonra, haberle karışık yorumlu köşe yazısı¹⁶ şu cümlelerle sonlandırılmıştır; “...Velibaba karyesine gidip, orada Kokaysan, Yuhannes ve Hasipler nam mel’unlarla birleşip Müslümanlardan türbedar Abdülğani Efendi namındaki şahsın mesane kısmını keserek dört parça yapmışlar ve onun çobanları ile hizmetkarlarını da aynı akıbeta duçar bırakmışlardır. On yedi yaşındaki Pakize isimli kerimesinin de namusunu lekeleyerek, yirminci asır medeniyet tarihine müstekreh bir sahife ilave etmişlerdir...”¹⁷

¹³ Bu metnin altında “Erzurum A. Raci” notu düşülmüştür.

¹⁴ *Albayrak*, 22 Nisan 1919, S 6.

¹⁵ Fenâlık, kötülük, alçaklık. Tanrı’nın emrine muhalif hareket.

¹⁶ Bu yazının altında, “Gündoğdu A.” imzası bulunmaktadır.

¹⁷ *Albayrak*, 22 Nisan 1919, S 6.

Yine “Ermeniler ‘in Hakkımızda Reva Gördükleri Feci Zulümler”¹⁸ başlığı ve “Tehcir ‘den Evvel” kaydıyla Van’da yaşanan bir katliam olayı ile ilgili bir haberde de şöyledir: “Ermeni mezalimine şahit olduğu anlaşılan Halil Ağa Mahallesi’nden Şuhutluzade Necip Efendi, Van’ın Ermeniler tarafından işgal edildiği gün, firar etmeğe muvaffak olarak, Adilcevaz’a doğru gittiğini amcazadesi Şuhutluzade Mühasebe Ketebesinden Tevfik Efendi, zevcesi ile Kaymakam Tahir Bey’in oğlu Mahmut Bey, ailesi ve Hacı Abdizade Derviş ve Çarmıklızade Akif Efendi ve Kavas Şükrüzade Sakir Ağa aileleri nezdinde seksen kadın ve çocuk olduğu halde hicret etmek üzere gemi ile Tatvan iskelesine gitmekteyken, Ermeni gemicileri bunları Adilcevaz’ın Bereket iskelesine çıkarıp, oradaki Ermeni çetelerine teslim eylediklerini ve tamamının itilaf olduklarını mezkur iskele civarında Ahlat’a geçmekte iken naaşlarının görülüp teşhis edildiği beyan eylemiştir.”¹⁹

Albayrak gazetesi, Azerbaycan, Nahcivan, Karabağ ve genel olarak Kafkasya Bölgesi ve buradaki Ermeni faaliyetlerini de yakından izlemiş, bu alanlara ilişki haberleri vermiş, bu çevrede yaşanana olaylardan ve gelişmelerden okuyucularını haberdar etmiştir. Nitekim “Kafkasya Haberleri” başlığı ile Ermenilerin Nahcivan’da yaptıkları bazı faaliyetlerine ilişkin bir haber de özetle şöyle denilmiştir: “Ermenilerin Nahcivan taraflarında İslam köylerini yaktıkları ve ahalisini katlettikleri bildirilmektedir. Ermenilerin İslamlara karşı bir imha siyaseti takip eyledikleri artık büsbütün meydana çıkıyor. Cani ve katil Ermeni Cumhuriyeti’nin bu insan kasaplığına, bu ırz ve namus tecavüzlerine ne vakit nihayet verilecek?” Denildikten sonra haber, “...Ermenilerin şu son günlerde Kafkasya’daki dindaşlarımıza karşı pek alçakça ve zalimane hareket etmekte oldukları, Türk unsurunu tamamen imha etmek kastıyla tecavüzlerde buldukları malumdur. Bu canli ve katil haydutların Nahcivan havalisindeki tazyiklerini gittikçe artırdıklarını evvelce de bildirmiştik.” şeklinde devam etmiştir.²⁰

Albayrak gazetesi, Ermenilerin faaliyetleri ve “Büyük Ermenistan”ın kurulması hayali konusuna tepki olarak hassasiyetini “Albayrak” başlığının altında vermek suretiyle göstermiştir.²¹ Nitekim o günlerde her sayısında gazetenin ismi olan “Albayrak” başlığının altında “Vilayet-ı Şarkiye Ermenistan

¹⁸ *Albayrak*, 11 Ağustos 1919, S 19.

¹⁹ *Albayrak*, 11 Ağustos 1919, S 19.

²⁰ *Albayrak*, 11 Ağustos 1919, S 19.

²¹ Özçelik, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa*, s. 18.

olamaz!” sloganını yerleştirerek, tekrarlamış ve Doğu Anadolu illerinin Ermenilere yurt olarak verilmek istenmesine büyük bir tepki göstermiştir. Bu başlık altında gerek haberleri gerekse köşe yazılarıyla konuyu gündeme taşıyarak, kamuoyunu bu konuda yoğun bir şekilde bilgilendirmiştir.²²

Bu bağlamda, gazetenin 18 Ağustos 1919 tarihindeki sayısında, “Vilayet-ı Şarkiye Ermenistan olamaz!” başlığı altında yer alan bir yazı²³ “Ermenilerin Hakkımızda Reva Gördükleri Feci Zulümler” başlığını taşımıştır. Bu ve benzer dizi haberler her sayıda neredeyse bu başlık altında tekrarlanmış ve farklı haberlere yer verilmiştir. Bunlardan biri de “Tehcirden Evvel” kaydıyla verilen ve Van ile ilgili olan bir haberdir. Bu haberde, Van ve civarında Ermenilerin ifa ettikleri mezalime maruz kalan ve hayatını kaybeden Van’ın Hızırlı karyesi ahalisinden olan Şerif’in kerimesi ve İbrahim’in zevcesi Fatma Hanım’ın ifadesidir. Gazetede yer alan ifade özetle şöyledir: “Şeyhina, Hızırlı ve Şeyhku karyeleri ahalisi ile Van’a gelmek üzere, Zeve karyesine tecemmu eyledik.” Dedikten sonra, fakat bu arada Van’ın ateşler içinde yanmakta olduğunu görerek, Zeve köyünde kaldıklarını ve ertesi günü civar köyleri Ermenileri Zeve kariyesini basıp, erkekleri toplayıp köy evlerine doldurarak yaktıklarını, saniyen Nisvan-ı İslamiyeye²⁴ tecavüz ederek, beş yaşındaki kız çocuklarına da icra-i şe’neate başladıklarını ve hatta bu faciadan müteessir olan erkek çocukları da süngülerin ucuna takıp itlaf eylemişlerdir...” şeklinde anlattıklarını sürdürmüştür.²⁵

Aynı sayıda “Ermeni Vahşetlerinden” başlığıyla verilen bir haber,²⁶ muhtevassından anlaşıldığına göre, bir Ermeni gazetesine istinaden alınan ve Azerbaycan Gazetesi’nin 5 Ağustos 1919 tarihli ve 243 numaralı nüshasında dayandırılmıştır. Tahrip edilen Müslüman köylerine ilişkin kayıtları ihtiva eden ve Ermenistan Hükümetinin 27. Askerî Fırkası Komutanlığından bir subayın hazırladığı resmî raporunda 9 Müslüman köyünün nasıl tahrip edilip, yakıldığı ve burada aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu 358(?) insanın katledildiği köy isimleri ile birlikte verilmiştir.²⁷

²² Özçelik, *Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa*, s.18.

²³ *Albayrak*, 18 Ağustos, S 20.

²⁴ Müslüman kadınlar.

²⁵ *Albayrak*, 18 Ağustos, S 20.

²⁶ *Albayrak*, 16 Eylül 1919, S 35.

²⁷ *Albayrak*, 16 Eylül 1919, S 35.

“Ermeni Mezaliminden Bir Numune Daha Amerikalıların Nazar-ı Dikkatine” başlıklı gazetenin bir diğer yazısında Ermenistan’ın dahilinde İslamlar aleyhine yapılan mezalim ve facialardan korkarak firar eden Müslümanların Azerbaycan’ın Karabağ mintikasında perişan bir suretle yollarda iltica imkânı arayanlarla ilgili yorumla karışık bir habere yer vermiştir.²⁸

“Bir Numune Daha” başlıklı başka bir haberde de Karabağ’dan kaçkınların olduğu ve Taşnak Çetlerinin zulmü ile bunların propaganda yolu ile Amerikalıları nasıl aldattıkları anlatılmıştır.²⁹

Ermeniler’in Hakkımızda Reva Gördükleri Feci Zulümler³⁰ başlıklı başka bir haberde yine “Tehcirden Evvel” kaydıyla verilmiştir. Haber bir tanığın ifadesini içermektedir. Habere göre; “...Orada bulunan kadınlardan genç olanlardan birkaç yüzünü tefrik edip, diğerlerini öldürdüklerini, bunları alıp Van’a götürüp, hapsedtikleri ve umumunun ırzına tecavüz edildiği ve kendisinin de tecavüz olanların meyanında bulunduğunu ve şehri terk edecekleri gün kadınları da itlaf edip, yalnız kendisi “Ekmekçi” sıfatıyla Göldeki Adır Adası’na götürdüklerini ve orada tahsin ederek askerlerimize karşı duran Ermenilere hizmet eylediğini ve bilahare adanın teslimi üzerine canını kurtardığını...” anlatan bir tanığın ifadesi verilmiştir. Tanık, eziyet edilen, ırzına geçilen ve uzuvları kesilerek öldürülen kadınların ve çocukların isimlerini de vermiştir.³¹

Kafkasya Haberleri³² başlıklı bir haber de Kağızman ile ilgilidir. Haber, “Kağızman eşrafının Ermeniler tarafından toplanarak, meçhul bir cihete sevk olunduklarını ve bilahare bunlara işkence edildiği ve birinin cesedinin Kars’ın bir köyünde bulunduğunu diğerlerinden haber alınmadığını, ancak onların da aynı akıbet ve faciaya uğradıklarından hiçbir şüphe bulunmadığı” belirtilmekte ve Kars’ta yapılan taciz ve zulüm anlatıları ile devam etmektedir.³³

Albayrak gazetesi, 11 Eylül 1919 Tarihli Nüshasında da “Aras Nehri’nin Şimal ve Ceubunda İğdir Havalisinde Ermeniler Tarafından Harap ve Ahalisi Katliam Edilen Kurra (Köyler) İstatistiğidir” başlıklı bir haberde³⁴ sök konusu köylerin isimleri ve hane sayıları ile erkek nüfusu verilmiştir. Bu tabloya göre,

²⁸ *Albayrak*, 16 Eylül 1919, S 35.

²⁹ *Albayrak*, 16 Eylül 1919, S 35.

³⁰ *Albayrak*, 16 Ağustos 1919, S 21.

³¹ *Albayrak*, 16 Ağustos 1919, S 21.

³² *Albayrak*, 11 Eylül 1919, S 36.

³³ *Albayrak*, 11 Eylül 1919, S 37.

³⁴ *Albayrak*, 11 Eylül 1919, S 37.

Ermeniler mi Iğdır, Aras, Kars ve Kağızman mıntikasındaki 52 adet köyü tahrip ederek, ahalisinin de öldürüldüğü anlaşılmaktadır.

“Aras Nehri’nin Şimal ve Cenubunda Iğdır Havalesinde Ermeniler Tarafından Harap ve Ahalisi Katliam Edilen Kurra (Köyler) İstatistiğidir.” başlığı ile verilen bir diğer tabloda³⁵ 26 köy ismi yazılmış ve bunlarında hane sayıları ile erkek nüfusu gösterilmiştir.

“Ermeniler Merdanik’ten Kaçtılar” başlıklı bir haberde³⁶ “Oltu ve havalisini zapt etmek ve onların da masum kanını boyamak üzere Ermenilerin Martinik’e³⁷ taarruzda buldukları” anlatılmış, ancak oradan gelen bir zatın tahminen verdiği habere göre, Müslümanların karşı koymaları ve müdafaa-i nefis ve namus için kıyam etmeleri üzerine, Ermenilerin Martinik’ten kaçtıklarını duyurmuştur. Haber, “İşte bu da gösteriyor ki ittihat ettikçe tefrika dan sıkıldıkça düşmanlar daima mağlup olmaya mahkumdur” ifadeleriyle bitmiştir.

“Ermeni Vahşetlerinden” başlıklı bir haberde³⁸ “Aldığımız mevsuk haberleri havi bir mektupta...” cümleleriyle başlayan mektuba göre, Ermenilerin Kars’ın Arpaçay civarında katliama başladıkları, Müslümanları Kars mıntikasından tehcir ettirmek ve burayı zapt etmek için her türlü vesaiti cebriyeye müracaat edildiği ve Arpaçay kazasından Krahanlı Aşiretininden 200 hanenin hicrete mecbur bırakılarak, Allahuekber Dağı’na gittiği, bu aşiretten 3500 nüfusun son birkaç ay içinde Ermenilerce öldürdüğü yolundaki cümlelerle haber devam etmiştir.³⁹

“Ermeniler ‘in İtiraf-ı Mezalimi” başlıklı bir haberin altında “Azerbaycan Gazetesinin 22 Eylül 1919’da tarihli nüshasında” alıntı olarak bir habere yer verilmiş ve haberde: Ermenilerin yaptıkları eylemler ve giriştikleri saldırılar anlatılmıştır.⁴⁰

“Kafkas Türk Muharrirlerinden” imzası ve “Kafkasya’da Ermeni Vahşetlerinin Başlangıcı” başlıklı uzun bir değerlendirme yazısı yer almış ve hatta gazetenin 2. sayfasına kadar bu taşmıştır. Söz konusu yazıda 1902’den başlayarak Ermenilerin faaliyetleri ve Rusya’nın politikası özetlenmiş, Kafkasya

³⁵ **Albayrak**, 23 Eylül 1919, S 38.

³⁶ **Albayrak**, 6 Ekim 1919, S 42.

³⁷ Oltu yakınlarında bir yerleşim yeri.

³⁸ **Albayrak**, 9 Ekim 1919, S 43.

³⁹ **Albayrak**, 9 Ekim 1919, S 43.

⁴⁰ **Albayrak**, 9 Ekim 1919, S 43.

havalisinde Ermeni faaliyetlerinin gelişimi anlatılmıştır.1907 yılında İran'da Meşrutiyet yönetimine geçilmesi sürecine değinilen yazıda bu gelişmelerden sonra, Ermenilerin Kars, Ardahan Batum Acar'a da Müslümanları nasıl katlettikleri, Türk-Ermeni düşmanlığının Kafkasya'da Ermeniler tarafından başlatıldığını Müslüman Türklerin ise yıllardan beri canlarını ve mallarını korumaya çalıştıkları anlatılmıştır.⁴¹

“Ermeni İdaresinin Mahiyetine Dair Bir Vesika Daha”⁴², “Dünkü Faciatın Bu Günkü İzleri”⁴³ gibi başlıklarla haberler devam etmiştir. “Neler Düşünüyorlar? Diyarbekir Muhabirimiz Yazıyor”⁴⁴ başlıklı bir haber, “Bir ay önce ticareti için Adana'ya giden ve avdetinde şayan-ı itimat bir zatın Ermenilerin emel ve teşebbüsleri hakkında verdiği malumatı yazıyorum” kaydıyla başlamış ve Ermenileri Revan ve Kilikya'da yakın bir gelecekte Ermenistan teşkil edileceğini ve bu iki Ermenistan hükümeti arasında Müslümanların sıkıştırılarak ezileceğinin konuşulduğu, bu amaç için bütün Anadolu'da hatta Maraş Antep Urfa'da bulunan Ermeniler, Adana'ya göç ediyorlarmış. Güya Adana'da nüfus çokmuş ve Şark-ı Anadolu'da Kürt-Türk ayrılığı çıkarmak için çalışanların dikkatlerine konuyu arz etmeyi bir vazife sayarız.” denilmiştir.

“Kafkasya Haberleri”⁴⁵ başlığı altında verilen bir haberde de, Kars ve havalisinde yaşayan İslam ahalisi, Rus ordusu çekildikten sonra Kars İslam Şûrası'nı kurmuş oflamalarının “Haris Ermenilerin” işine gelmediğini ve bunu engellemek için İngilizleri kendi emelleri çerçevesinde kullanmayı başardıklarını ve 9 aydan beri Ermeni zulüm İdaresi altında geçen Kars havalisi İslamlarının çekmediği eziyet kalmadığını, Kağızmanlı 7 Müslüman Ermeni askerleri tarafından vagondan aşağı atarak tren hattında feci bir suretle katlettikleri Mustafa Arslan Bey ve Ahmet İsmail Bey'in beraberlerinde bulunan üç kadını istasyon yakınlarında feci bir tarzda katlederek cesetlerini parça parça ettiklerini Göle nahiyesinde Ahmet Efendi gündüz aleni bir suretle ıstırapla Hasan Mahallesi'nde on sekiz kadın ve çocuğu Aras çayı kenarına götürüp üzerlerine ateş ederek ve bu masumları çaya dökmek suretiyle telef ettikleri şeklinde haber devam etmiştir. Konuya ilişkin birçok haber gazetede yer

⁴¹ Albayrak, 9 Ekim 1919, S 43.

⁴² Albayrak, 4 Kasım 1919, S 49.

⁴³ Albayrak, 4 Kasım 1919, S 49.

⁴⁴ Albayrak, 7 Kasım 1919, S 50.

⁴⁵ Albayrak, 18 Kasım 1919, S 53.

almıştır. Bu haberlerin bir kısmının başlıkları bile konu hakkında bir fikir vermeye kâfidir. “Yine Ermeni Efsanelerinden”⁴⁶, “Ermeni Faciaları ve Antranik’in İtirafı”⁴⁷ “Elviye-i Selase Muhacirlerinin Feryadı”⁴⁸ ve “Kafkasya Haberleri”⁴⁹ gibi başlıklar ilgi çekçidir.

Sonuç

Sonuç olarak, yukarıda ele alınan haber ve başlıklar, *Albayrak* gazetesinin 1919 ve 1920 yıllarındaki bazı sayılarından derlenmiş Ermeni katliam ve zulümlerine ilişkin haber ve yazılarından örnekleridir. Bunlar gazetenin bazı nüshalarından ve sıradan seçilmiştir. Daha buna benzer pek çok haber ve yazı gazetenin muhtelif sayılarında almaktadır. Ancak burada bunlardan bazıları sunulup, özetlenmiştir. Bir kısmının da sadece başlıkları verilmiştir.

Bilindiği gibi devlet yönetimi bakımından bir geçiş ve mücadele safhası olan “Kongreler Dönemi”, Mondros Mütarekesi ile başlayan ve Erzurum Sivas kongreleri ile devam eden işgallere karşı teşkilatlanma çalışmalarının sürdüğü bir dönemdir. Bu bakımdan İstanbul Hükümeti’nin vaziyette tam olarak etkili bir şekilde müdahale edemediği, İstanbul gazetelerinin de sansüre tabi olduğu bir zamanda, Anadolu’da direniş fikrinin gelişimi ve teşkilatlanma çalışmalarının başlaması, Millî Mücadele fikrinin tezahürü ile buradaki yayın organlarına da yansıyan ve görülen millî ruh, heyecan ile mukavemet fikri bir hayli gelişmiştir. Bu bağlamda *Albayrak* gazetesi, Doğu illerinin Ermenilere yurt olarak verilmesine karşı çıkmış, millî şuur ve fikirler etrafında kamuoyunu birleştirmeye çalışmış, haberleri, köşe yazıları ve izlediği politika ile bu yolda yayın yapmıştır. Erzurum Kongresi’nin çalışmalarını da yakından izleyen gazete, millî mücadelede üzerine düşen görevi hakkı ile yapmıştır. Gazete, Ermenilerin isyan, öldürme, tecavüz, yangın, işkence ve çeşitli eylemlerini dile getirmesi yanında, İzmir ve Güney Anadolu illerinin işgalini de ele alan ve kınayan yazılara geniş yer vermiştir. Bu bağlamda ve halkı bilinçlendirme noktasında *Albayrak*, elinden gelen gayreti göstermiştir.

KAYNAKÇA

Albayrak, 11 Ağustos, 1919, S 19.

⁴⁶ *Albayrak*, 18 Kasım 1919, S 53.

⁴⁷ *Albayrak*, 11 Kasım 1919, S 51.

⁴⁸ *Albayrak*, 11 Kasım 1919, S 51.

⁴⁹ *Albayrak*, 16 Şubat 1919, S 71.

- Albayrak**, 11 Ağustos, 1919, S 19.
Albayrak, 11 Ağustos, 1919, S 19.
Albayrak, 11 Eylül 1919 S 36.
Albayrak, 11 Eylül 1919 S 37.
Albayrak, 11 Eylül 1919 S 37.
Albayrak, 11 Kasım 1919, S 51.
Albayrak, 11 Kasım 1919, S 51.
Albayrak, 16 Ağustos 1919, S 21.
Albayrak, 16 Ağustos 1919, S 21.
Albayrak, 16 Eylül 1919, S 35.
Albayrak, 16 Eylül 1919, S 35.
Albayrak, 16 Eylül 1919, S 35.
Albayrak, 16 Eylül 1919, S 35.
Albayrak, 16 Şubat 1919, S 71.
Albayrak, 18 Ağustos, S 20.
Albayrak, 18 Ağustos, S 20.
Albayrak, 18 Ağustos, S 20.
Albayrak, 18 Ağustos, S 20.
Albayrak, 18 Kasım 1919, S 53.
Albayrak, 18 Kasım 1919, S 53.
Albayrak, 22 Nisan 1919, S 6.
Albayrak, 22 Nisan 1919, S 6.
Albayrak, 22 Nisan 1919, S 6.
Albayrak, 23 Eylül 1919 S 38.
Albayrak, 4 Kasım 1919, S 49.
Albayrak, 4 Kasım 1919, S 49.
Albayrak, 6 Ekim 1919, S 42.
Albayrak, 7 Kasım 1919, S 50.
Albayrak, 9 Ekim 1919, S 43.

Albayrak, 9 Ekim 1919, S 43.

Albayrak, 9 Ekim 1919, S 43.

Albayrak, 9 Ekim 1919, S 43.

Alpargu, Mehmet; Özçelik, İsmail; Yavuz, Nuri, **Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi**, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2001.

Özçelik, İsmail, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa**, II. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2003.

Özçelik, İsmail, **Millî Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa), 1919-1921**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 2005.